

MATEUSZ CZASAK

Instytut Studiów Politycznych PAN
ORCID: 0000-0003-0052-3189
mateusz.czasak@gmail.com

RELACJE NIEMIECKO-FRANCUSKIE W TRZYDZIEŚCI LAT PO ZAWARCIU TRAKTATU Z MAASTRICHT, STAN OBECNY I PERSPEKTYWY

German-French Relations Thirty Years after the Conclusion of the Maastricht Treaty: The Present State and Prospects

This article outlines the picture of German–French relations in 2022. It focuses on the political dimension, which is related to economic relations. Brexit and the full-scale war in Ukraine since 2022 are also elements of the analysis. A thesis is put forward that despite all difficulties and discrepancies, German–French cooperation functions and has the potential for further tightening, despite the differences in goals and policies of both countries. In recent years, it has been possible to further conserve and deepen it. The strong political ties of both countries are not manifested only in the declarative sphere. This state of mutual relations makes it possible to carefully forecast further constructive cooperation between the two countries.

Keywords: Germany, France, bilateral relations, European Union, Brexit, war in Ukraine.

WSTĘP

W roku 2022 minęło trzydzieści lat od momentu podpisania traktatu z Maastricht. Dokument ten jest jednym z kamieni milowych procesów integracji europejskiej. Stworzenie go i powstanie Unii Europejskiej nie byłyby jednak możliwe bez położenia fundamentu w postaci wcześniejszych układów. Jednym z nich jest traktat elizejski, który powstał blisko trzydzieści lat przed traktatem z Maastricht, a został

podpisany 22 stycznia 1963 r., kładąc podwaliny pod proces zbliżenia Niemiec i Francji.

To dzięki zapoczątkowanej wówczas intensywnej współpracy Niemcy i Francja stały się w dużej mierze motorem integracji europejskiej. Porozumieniu, przebaczeniu i zacieśnieniu więzów między krajami zawdzięczamy w dużej mierze rozwój procesów integracyjnych i Unię Europejską taką, jaką znamy. O ile można się spierać, czy proces francusko-niemieckiego pojednania wynikał z potrzeby serca, a ile w nim było interesowności¹, należy docenić jego znaczenie i skutki dla Europy i świata. Już w Unii Europejskiej duet niemiecko-francuski w dalszym ciągu odgrywał i odgrywa szczególną, a często kluczową rolę². Niemcy i Francja to kraje, które bodaj najsilniej odcisnęły swoje piętno na kształcie i kierunkach polityki Unii Europejskiej. Bezsporne jest chyba stwierdzenie dotyczące wagi tego duetu w procesie przygotowania i wdrażania zarówno traktatu z Maastricht, jak i kolejnych istotnych traktatów, projektów unijnych.

Niejednokrotnie wymieniamy oba państwa jednym tchem, jak gdyby mowa była o jednym, dwuczłonowym tworze. Należy pamiętać, że mimo wieloletniej współpracy Niemcy i Francja nie są monolitem. Mamy do czynienia z dwoma silnymi i odrębnymi krajami. Różnią je nie tylko historia, język czy mentalność obywateli i społeczeństw – we Francji obowiązuje system unitarny; mimo swej wielkości rządzona jest w sposób centralny. Duża część władzy skupiona jest w rękach prezydenta, który powołuje gabinet. Natomiast w skład Republiki Federalnej Niemiec wchodzi 16 krajów związkowych (w tym trzy miasta). Tylko część władzy, jak na przykład polityka zagraniczna czy obrona, scedowana jest na rząd federalny w Berlinie. Jednak mimo tych znaczących różnic udało się elitom politycznym i narodom Niemiec i Francji ukształtować kanały i narzędzia porozumienia i konstruktywnej współpracy.

Jednocześnie należy pamiętać, że choć regularnie, czasem niemal „rytualnie” podkreślana jest przez decydentów przyjaźń i współpraca tych dwóch państw i narodów, to wiele projektów napotykało na trud-

¹ Szerzej na ten temat patrz: A. Stempin, *Niemiecko-francuskie pojednanie: na ile mit, na ile rzeczywistość*, w: T. Maresz, K. Grysińska-Jarmuła (red.), *Dobre i złe sąsiedztwa: historia kluczem do zrozumienia współczesnych relacji sąsiedzkich*, Bydgoszcz 2016, s. 181–192. Na temat motywów Charles’a de Gaulle’a, które pchnęły go do zbliżenia z Niemcami, mowa jest również w biografiach Generała, m.in.: J. Gerhard, *Charles de Gaulle*, t. II, Warszawa 1972, s. 205–208 i 217–220.

² Szerzej na ten temat patrz: J. Ciesielska-Klikowska, *Francja i Niemcy w procesie integracji europejskiej w latach 1992–2007*, Łódź 2017; S. Parzymies, *Przyjaźń z rozsądku, Francja i Niemcy w nowej Europie*, Warszawa 1994.

ności i nie doczekało się faktycznej realizacji. Między partnerami występował cały szereg rozbieżności – *tension amicale*. Na przestrzeni lat należały do nich m.in.: kwestia poszerzenia Unii Europejskiej o państwa regionu Europy Środkowo-Wschodniej, zapisy w traktacie konstytucyjnym, sposoby reakcji na kryzys Unii Gospodarczo-Walutowej w roku 2008. W ostatnich zaś latach problem kryzysu migracyjnego oraz brexit dzieliły polityków Niemiec i Francji³.

W kwestiach relacji między UE a innymi krajami czy regionami te różnice poglądów i celów były widoczne np. w stosunku do Partnerstwa Wschodniego UE oraz Unii dla Śródziemnomorza⁴, problemu terroryzmu międzynarodowego, a w ostatnim okresie również w postawie wobec Rosji, Ukrainy i wojny między tymi krajami.

Zarówno Niemcy, jak i Francja to państwa o znacznym potencjale. Z perspektywy polskiej widzimy je jako najsilniejszych graczy w Unii Europejskiej, zwłaszcza po brexicie. Tymczasem problemem dla ich wzajemnych relacji i budowania zaufania jest asymetria na różnych płaszczyznach. Niemcy są znacznie silniejsze ekonomicznie – to największa gospodarka, a jednocześnie najludniejsze społeczeństwo i największy kraj członkowski UE. Z drugiej strony Francja ma bardziej rozbudowane siły zbrojne⁵. Dodatkowo posiada broń nuklearną, atrybutem mocarstwowości pozostaje jej stałe członkostwo w Radzie Bezpieczeństwa UE.

W niniejszym tekście chciałbym przedstawić stan relacji między Niemcami i Francją w trzydzieści lat po podpisaniu traktatu z Maastricht. W analizie tej pragnę położyć nacisk na płaszczyznę polityczną. Należy pamiętać, że ta ostatnia jest, zwłaszcza dziś, w dużej mierze determinowana przez kwestie ekonomiczne, w tym wymiany handlowej, stosunków gospodarczych, zarówno bilateralnych, jak i międzynarodowych. W lutym 2022 r., wraz z wybuchem pełnoskalowej wojny między Rosją a Ukrainą, również ten konflikt stał się jedną z determinant polityki. W drugiej części tekstu odnoszę się do wpływu tej wojny na analizowane relacje. Jak można zauważyć, przed

³ Szerzej na ten temat patrz m.in. A. Barabasz, B. Koszel, M. Książniakiewicz, *Przywódtwo Niemiec i Francji w Unii Europejskiej w XXI w. Problemy i wyzwania*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2016, s. 12–28, 63–68, 89–95; B. Koszel, *Nierówne partnerstwo? Niemcy i Francja w Unii Europejskiej*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica, Piła 2013, s. 289–295.

⁴ Szerzej na temat EPS i Unii dla Śródziemnomorza, patrz m.in.: B. Koszel, *Nierówne partnerstwo?*, s. 209–212, 213–215.

⁵ E. Simon, *Die deutsch franzoesischen Bezeihungen. Eine Wiederbelebung in schwierigen Zeiten*, Friedrich Ebert Stiftung, Paris, XI 2020, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/paris/16894.pdf> [dostęp: 20.09.2022].

stosunkami niemiecko-francuskimi stoją liczne wyzwania. Dotyczą one przyszłości Unii Europejskiej i roli tandemu niemiecko-francuskiego w zakresie pogłębiania integracji europejskiej, jak również relacji bilateralnych, bezpieczeństwa europejskiego i prób intensyfikacji współpracy wojskowej. Wygrana Emmanuela Macrona w wyborach prezydenckich we Francji stwarza, moim zdaniem, szansę na dalszy rozwój stosunków bilateralnych oraz wzmożoną aktywność niemiecko-francuską na rzecz integracji europejskiej w kolejnych latach. Dalej poddam głębszej analizie zbieżności ideologiczne i programowe prezydenta Macrona i rządu koalicyjnego pod przywództwem kanclerza Olafa Scholza.

W toku analiz udało się postawić następującą tezę: współpraca niemiecko-francuska pozostawała i pozostaje jednym z głównych czynników napędzających i kształtujących integrację europejską. Mimo szeregu rozbieżności w zakresie celów, interesów i polityk obu państw kooperacja jest kontynuowana i pogłębiana. Potencjał obu partnerów, ich powiązania oraz synergia, jaką kreują, współdziałając, dają szansę na dalsze funkcjonowanie niemiecko-francuskiego „tandemu” mimo wszelkich wyzwań i trudności, na jakie jest wystawiony.

W niniejszym artykule dokonuję próby odpowiedzi na następujące pytania: Jak można ocenić obecny stan bilateralnych relacji niemiecko-francuskich, jak również ich współpracę na płaszczyźnie europejskiej? Jakie są obszary możliwego zacieśniania współpracy i gdzie występują rozbieżności? Jak rysują się perspektywy współpracy obu państw na wymienionych płaszczyznach po wyborach parlamentarnych w Niemczech w roku 2021 i prezydenckich oraz parlamentarnych w roku 2022? W jaki sposób wybuch i przebieg wojny w Ukrainie wpływa na stosunki niemiecko-francuskie?

WSPÓŁPRACA NIEMIECKO-FRANCUSKA W LATACH 2019–2021

Jubileusze podpisania traktatu elizejskiego tradycyjnie stanowiły okazję do podsumowań i kolejnych kroków na drodze do zbliżenia. Podobnie było w roku 2019. Podpisano wówczas, ratyfikowany w roku kolejnym traktat akwizgrański⁶, który zakładał dalsze zbliża-

⁶ *Deutschland und Frankreich schliessen Vertrag von Aachen*, bundesregierung.de, 18.01.2019, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/deutschland-und-frankreich-schliessen-vertrag-von-aachen-1566838> [dostęp: 20.09.2022].

nie się do siebie obu krajów i zacieśnienie współpracy gospodarczej oraz – co szczególnie ważne – wojskowej⁷. Według oficjalnych zapisów dokument ten stanowi uzupełnienie traktatu elizejskiego. Ważnym środkiem do osiągnięcia wspomnianego zbliżenia między Niemcami i Francją są m.in. zaplanowane regularne konsultacje na różnych szczeblach, których celem jest wypracowanie wspólnego stanowiska w najważniejszych kwestiach polityki europejskiej. Jedną z przyczyn zacieśnienia relacji w tym okresie stanowiła polityka USA pod rządami prezydenta Donalda Trumpa. Znany był jego sceptycyzm wobec integracji europejskiej, ale przede wszystkim wobec NATO. Traktat z Akwizgranu był w związku z tym odpowiedzią również na to wyzwanie. W tym kontekście kluczowe są zapisy w art. 4 tego dokumentu. Oba kraje zapowiadają nie tylko intensyfikację współpracy wojskowej, ale również wszelką pomoc, w tym militarną, w przypadku ataku na terytorium partnera⁸. Taka deklaracja świadczy o głębokim zaangażowaniu i chęci dodatkowego zabezpieczenia w obliczu mniejszego zaangażowania się USA w kwestie bezpieczeństwa europejskiego w tamtym okresie. Równolegle, w styczniu 2019 r. podpisana została umowa zapowiadająca bliższą współpracę parlamentarną w postaci wspólnych obrad przedstawicieli Bundestagu i Zgromadzenia Narodowego⁹.

Nawiązując do traktatu z Akwizgranu, w maju 2021 r. rządy Niemiec i Francji podpisały kolejną umowę – *Deutsch-Französische Erklärung von Berlin 31. Mai 2021*, w którym to dokumencie ponownie podkreślono wagę współpracy¹⁰. W pierwszych słowach odwołuje się on do traktatu z Akwizgranu, co wskazywałoby, że jego realizacja pozostawała i pozostaje priorytetem. Dokument zakłada również chęć kontynuacji i zacieśniania więzów między krajami. Istotne jest, że zapisy umów niemiecko-francuskich nie pozostają, jak to niejedno-

⁷ *Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Franzoesischen Republik über die deutsch-franzoesische Zusammenarbeit und Integration*, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/1570126/c720a7f2e1a0128050baaa6a16b760f7/2019-01-19-vertrag-von-aachen-data.pdf?download=1> [dostęp: 20.10.2022].

⁸ Oryginalne brzmienie tego fragmentu: *Sie leisten einander im Falle eines bewaffneten Angriffs auf ihre Hoheitsgebiete jede in ihrer Macht stehende Hilfe und Unterstützung; dies schließt militärische Mittel ein.*, *Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Franzoesischen Republik über die deutsch-franzoesische Zusammenarbeit und Integration*, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/1570126/c720a7f2e1a0128050baaa6a16b760f7/2019-01-19-vertrag-von-aachen-data.pdf?download=1> [dostęp: 20.10.2022].

⁹ *Deutsch Franzoesische Parlamentarische Versammlung*, Deutscher Bundestag, <https://www.bundestag.de/dfpv> [dostęp 10.04.2023].

¹⁰ *Deutsch-franzoesische Erklarung von Berlin, 31. Mai 2021*, https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/20210531deutsch-freklarungvonberlin_cle4b22e8.pdf [dostęp: 10.10.2022].

krotnie bywa w przypadku traktatów, tylko na papierze. Jednym z przykładów ich realizacji jest fakt, że od roku 2019 dwa razy w roku zbiera się niemiecko-francuskie zgromadzenie parlamentarne. Składa się ono z 50 deputowanych Bundestagu i takiej samej liczby deputowanych Zgromadzenia Narodowego¹¹.

Współpraca Francji i Niemiec przynosiła wymierne efekty również podczas walki z wirusem COVID-19 i jej skutkami. Zarządzanie sytuacją epidemiczną, a następnie próby odpowiedzi na kryzysy, które wywołała, stały się kolejnym impulsem dla wspólnych niemiecko-francuskich inicjatyw. Jednym z efektów był znaczący wkład tandemu do uchwalenia planu odbudowy po epidemii. Angela Merkel i Emmanuel Macron zaproponowali w maju 2020 r. utworzenie funduszu pomocowego w wysokości 500 mld euro. Środki te miały zostać pozyskane poprzez wspólne zadłużenie Unii Europejskiej. W kolejnych miesiącach przywódcy obu krajów starali się pozyskać akceptację planu. Ostatecznie państwa Unii zgodziły się na kwotę 750 mld euro¹². Środki te w połowie maja zostały wypłacone jako pożyczki, w połowie zaś jako dotacje dla państw członkowskich. Zadłużenie ma być spłacane z budżetu Unii Europejskiej do 2058 r.¹³. Umiejętność wspólnego sformułowania tak ważnej inicjatywy, a następnie znalezienie dla niej poparcia świadczyły o konstruktywnej współpracy i sprawczości tandemu. W okresie tym widoczne było zbliżenie między partnerami¹⁴. Ważne jest, moim zdaniem, właśnie to sprawstwo i umiejętność wspólnego opracowania projektów bilateralnych i propozycji inicjatyw europejskich. Z analiz przygotowanych pod koniec roku 2020, w szczytowym okresie pandemii, wynika, że dla Francji partnerstwo z Niemcami w dalszym ciągu miało szczególny charakter. Jednocześnie podkreślano, że dla Emmanuela Macrona i jego rządów nie było celem samym w sobie, a miało pomóc w realizacji konkretnych celów na arenie europejskiej¹⁵. Według niektórych francuskich publicystów

¹¹ *Deutschland und Frankreich: Bilaterale Beziehungen*, auswaertiges-amt.de, 7.07.2022, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/frankreich-node/bilateral/209530> [dostęp: 20.09.2022].

¹² Szerzej na temat *Planu odbudowy dla Europy*, patrz: *Plan odbudowy dla Europy*, https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_pl [dostęp: 27.10.2022].

¹³ *Merkel und Macron beraten ueber EU-Wiederaufbau „Eine finanzielle Herausforderung, wie wir sie noch nie hatten“*, „Tagesspiegel“, 29.06.2020, <https://www.tagesspiegel.de/politik/eine-finanzielle-herausforderung-wie-wir-sie-noch-nie-hatten-4178782.html> [dostęp: 20.10.2022].

¹⁴ M. Wiegel, K. Schuler, *Merkel konnte, Macron musste*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 24.05.2022, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/merkel-und-macron-in-der-corona-krise-wieder-vereint-16782951.html> [dostęp: 22.10.2020].

¹⁵ E. Simon, *Die deutsch-franzoesischen Beziehungen...*

taka postawa prezydenta Macrona odróżnia go w tej kwestii od niektórych poprzedników¹⁶, dla których celebrowanie przyjaźni z Niemcami miało maskować pewne braki w zakresie ambitnych celów integracyjnych po stronie Francji¹⁷.

31 stycznia 2020 r. Wielka Brytania opuściła szeregi Unii Europejskiej. Proces wychodzenia Zjednoczonego Królestwa z UE trwał kilka lat, a same rokowania były niełatwe. Brexit wpłynął na funkcjonowanie całej Unii i stosunki między jej członkami. W tym kontekście należy podkreślić, że stał się również czynnikiem wpływającym na wagę współpracy niemiecko-francuskiej. Oba kraje zostały skazane, w dużej mierze ze względu na swą wagę, potencjał polityczny i gospodarczy, na współpracę. Tak długo, jak Wielka Brytania pozostawała członkiem UE, w kwestiach, w których interesy Niemiec i Francji pozostawały rozbieżne, mogły one liczyć na ewentualne wsparcie Wielkiej Brytanii równoważącej układ. Po brexicie układ ten uległ zmianie. Należy pamiętać, że w kwestiach dotyczących gospodarki liberalna Wielka Brytania była niejednokrotnie bliższa ordoliberalnym Niemcom niż centralistyczna i etatystyczna, interwencjonistyczna Francja¹⁸, mająca na płaszczyźnie obronności nadzieję na sojusz z Wielką Brytanią, co po brexicie uległo zmianie. Wojna w Ukrainie zmieniła również stanowisko Niemiec wobec zbrojeń – kraj zbliżył się pod tym względem do Francji, o czym szerzej piszę w kolejnych częściach pracy.

Podsumowując, można w stwierdzić, że lata 2019–2021 były dla francusko-niemieckiej współpracy okresem prób zbliżenia. Faktyczne współdziałanie tandemu dalekie jednak było od wzorowości. Strona niemiecka już od momentu wyboru Emmanuela Macrona na urząd prezydenta Francji w r. 2017 niezbyt ufnie odnosiła się do jego propozycji reform UE. Kanclerz Merkel unikała dawania szczegółowych odpowiedzi na propozycje prezydenta Francji, co wywoływało jego krytykę. Z drugiej strony Francja również przyczyniła się do powstawania napięć. Niejednokrotnie wychodziła z inicjatywami i decyzjami z zakresu polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, które nie były konsultowane ze stroną niemiecką, lub nie udawało się wypracować kompromisu w tym zakresie¹⁹. Warto w tym miejscu wspomnieć

¹⁶ C. Beaune, *L'Europe, par dela le COVID-19*, „Politique étrangere”, vol. 85, no. 3, 2020, Institut Francais de Relations Internationales, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/leurope_par_dela_le_covid19.pdf [dostęp: 20.09.2022].

¹⁷ E. Simon, *Die deutsch-franzoesischen Beziehungen...*

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ R. Kempin (red.), *Frankreichs Aussen- und Sicherheitspolitik unter Praesident Macron, Konsequenzen fuer die deutsch-franzoesische Zusammenarbeit*, SWP-Studie 2021/

również o rozbieżnościach między interesami, celami Niemiec i Francji podczas przygotowywania omawianego szerzej, w dalszej części pracy Kompas Strategicznego²⁰.

Wzmiankowane różnice, problemy, spowodowały, że mimo deklaratywnej przyjaźni, ważnych nowych dokumentów w zakresie stosunków bilateralnych, zacieśniania więzów sojuszniczych faktyczna realizacja ambitnych celów napotykała na trudności²¹. Część z projektów, jak pisałem, udało się jednak zrealizować.

WYBORY W NIEMCZECH I FRANCJI W LATACH 2021 I 2022 ORAZ ICH WPŁYW NA STOSUNKI BILATERALNE

Dla stosunków między dwoma krajami istotne jest, kto w danym momencie sprawuje władzę w każdym z nich. Nawet w przypadku państw stabilnych, gdzie do kontynuacji i ciągłości polityki zagranicznej przywiązuje się dużą wagę, zmiana władz centralnych wiąże się niejednokrotnie z pewną korektą kursu. Nie bez znaczenia jest także pierwiastek społeczny. Między niektórymi przywódcami wytwarza się porozumienie, inni z kolei – nawet jeśli wywodzą się z partii politycznych o podobnym programie – nie mają łatwości we wzajemnych kontaktach.

W tym kontekście wybory w obu krajach są szczególnie istotne dla ich stosunków, partnerstwa i wspólnych projektów. W latach 2021 i 2022 mieliśmy do czynienia z wyborami zarówno w Niemczech, jak i we Francji. Zmiany, które za sobą pociągnęły, niewątpliwie odcisnęły ślad na stosunkach bilateralnych, otworzyły przed nimi również nowe możliwości.

W wyniku wyborów parlamentarnych w 2021 r. doszło w Niemczech do zmiany władz federalnych. Wieloletnia kanclerz Angela Merkel nie ubiegała się o reelekcję na kolejną (piątą już) kadencję. Chrześcijańscy Demokraci, a więc koalicja CDU i CSU, na jej następcę wytypowali Armina Lascheta. 26 września 2021 r. partie te nieznacznie przegrały

S 04, 31.03.2021, Stiftung Wissenschaft und Politik Deutsches Institut fuer Internationale Politik und Sicherheit, <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2021S04/> [dostęp: 10.04.2023].

²⁰ J. Gotkowska, *Polityka bezpieczeństwa UE: w poszukiwaniu kompasu*, Komentarze OSW, Ośrodek Studiów Wschodnich, 17.09.2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-09-17/polityka-bezpieczenstwa-ue-w-poszukiwaniu-kompasu> [dostęp: 10.04.2023].

²¹ Szerzej na temat korzyści ze współpracy niemiecko-francuskiej na arenie europejskiej, ale również wyzwań i rozbieżności patrz: O. Philipp, *Mr. And Mrs. Europe, Macron und Merkel stehen vor wichtigen Aufgaben in Europa*, „Dokumente/Documents”, Zeitschrift fuer den deutsch-franzoesischen Dialog, Revue du dialogue franco-allemand, nr 1-2/2018, s. 10-11, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.dokumente-documents.info/fileadmin/uploads/tx_ewsdokumente/DD1-2_2018-Artikel04.pdf [dostęp 10.04.2023].

starciu z konkurencyjnymi socjaldemokratami²². Ostatecznie jesienią 2021 r. zawiązała się w Niemczech nowa koalicja (złożona z socjaldemokratów: SPD, Partii Zielonych: Buendnis 90/Gruene oraz Liberalów: FDP), na której czele stanął nowy kanclerz, polityk SPD – Olaf Scholz. Ma ona w planach wzmocnienie więzów i współpracy niemiecko-francuskiej, co więcej, podejmuje pewne postulaty i cele sformułowane już wcześniej przez stronę francuską, co niewątpliwie stanowi pozytywny sygnał dla perspektyw wspólnych działań.

W podstawowym dokumencie programowym – umowie koalicyjnej – znalazły się zapisy dotyczące największego sąsiada Niemiec. W podrozdziale poświęconym politykom europejskim – zagranicznej i bezpieczeństwa – znajduje się odniesienie do Kompas Strategicznego. W tym kontekście nowy rząd niemiecki określa jako cel wzmocnienie współpracy armii narodowych państw członkowskich Unii Europejskiej. Zaplanowane działania armii niemieckiej i francuskiej w tym zakresie są podane jako przykład. Jednocześnie zapowiadane jest dążenie do zbudowania wspólnych struktur dowodzenia oraz cywilnej i wojskowej europejskiej kwatery głównej. W tym samym akapicie pojawia się również zapewnienie, że przy realizacji tych kroków musi jednocześnie zostać zachowana komplementarność ze strukturami NATO²³. W kolejnym podrozdziale dokumentu zatytułowanym *Partnerzy europejscy* podkreślane są więzy partnerstwa między Niemcami i Francją. W tym kontekście jako istotne akty, czynniki, które pomagają w jego faktycznej realizacji, wymieniane są, omawiane już: traktat akwizgrański z r. 2019, Francusko-Niemieckie Zgromadzenie Parlamentarne²⁴, jak również nowy dialog strategiczny²⁵.

²² *Ergebnisse der Bundestagswahl am 26. September 2021*, Statista.de, <https://de.statista.com/themen/3999/bundestagswahlen-in-deutschland/#dossierKeyfigures> [dostęp: 10.09.2022].

²³ *Mehr Fortschritt wagen. Buendnis fuer Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit, Koalitionsvertrag 2021–2025 zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands (SPD), Buendnis 90/Die Gruenen und Freien Demokraten (FDP)*, s. 108 https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Koalitionsvertrag/Koalitionsvertrag_2021–2025.pdf [dostęp 10.04.2023].

²⁴ Szerzej na temat Francusko-Niemieckiego Zgromadzenia Parlamentarnego patrz m.in.: C. Demesmay, S. Seidendorf, *Die Deutsch-Franzoesische Parlamentarische Versammlung: Ein Schritt zur Europaeisierung der Parlamente*, DGAP Online Kommentar, Deutsche Gesellschaft fuer Auswaertige Politik, 9.08.2021, <https://dgap.org/de/forschung/publikationen/die-deutsch-franzoesische-parlamentarische-versammlung-ein-schritt-zur> [dostęp 10.04.2023]. „Przyjaźń wypełniona życiem”, [deutschland.de](https://www.deutschland.de/pl/topic/polityka/francusko-niemieckie-zgromadzenie-parlamentarne), 17.01.2023, <https://www.deutschland.de/pl/topic/polityka/francusko-niemieckie-zgromadzenie-parlamentarne> [dostęp: 10.04.2023], C. Evans, *25 marca ruszy francusko-niemieckie zgromadzenie*, EURACTIV.com, 14.03.2019, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/25-marca-ruszy-francusko-niemieckie-zgromadzenie/> [dostęp: 20.10.2022].

²⁵ *Mehr Fortschritt wagen. Buendnis fuer Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit, Koalitionsvertrag 2021–2025...*, s. 108.

Umowa zawarta między SPD, FDP i Zielonymi zakłada ponadto m.in. intensywniejsze starania na rzecz reform UE. Jest to przynajmniej częściowo zbieżne z postulatami Emmanuela Macrona, które zaprezentował podczas swojego pamiętnego przemówienia na Sorbonie 26 września 2017 r. W tym kontekście pojawia się również Konferencja w sprawie Przyszłości Europy. Strona niemiecka widzi ją jako koło zamachowe dla reform, w tym reform traktatowych Unii Europejskiej, których jednym z celów miałyby być wzmocnienie Parlamentu Europejskiego, m.in. poprzez danie mu inicjatywy ustawodawczej. W dalszej części dokumentu tworzący koalicję podkreślają dążenie do pogłębienia unii gospodarczej i walutowej. W kontekście obecnych wydarzeń istotne są zapisy dotyczące ograniczenia importu i koordynacji produkcji towarów krytycznych. Co więcej, dokument mówi wprost o tym, że Konferencja powinna znaleźć swoją kontynuację w pracach nad utworzeniem nowej konstytucji dla Europy i rozwoju w kierunku państwa federalnego²⁶.

W pierwszych miesiącach urzędowania nowego niemieckiego gabinetu pod przewodnictwem Olafa Scholza próby dalszego zbliżenia z zachodnim sąsiadem nie były jednak łatwe ze względu na zbliżające się tam wybory prezydenckie i parlamentarne.

Trwająca przez szereg miesięcy roku 2021 i 2022 kampania wyborcza we Francji była bardzo intensywna. Ostatecznie do drugiej tury wyborów prezydenckich weszli Emmanuel Macron i Marine Le Pen. Należy pamiętać, że już pięć lat temu (w maju 2017 r.) to właśnie ta dwójka kandydatów stanęła do walki o fotel prezydenta. 24 kwietnia 2022 r. znów walczyli w drugiej turze wyborów prezydenckich. Ponownie zwyciężył Emmanuel Macron. Tym razem jednak jego przewaga zmniejszyła się w stosunku do wygranej z 2017 r. (obecnie zdobył 58,55 proc. głosów wobec 41,45 proc. swojej kandydatki)²⁷.

Zwycięstwo Macrona oznacza dążenie przez niego do kontynuacji dotychczasowej polityki europejskiej Francji i priorytetów, które przedstawił już w 2017 r.²⁸. Jak pisałem, są to założenia częściowo

²⁶ W oryginale: *Die Konferenz sollte in einen verfassungsgebenden Konvent münden und zur Weiterentwicklung zu einem föderalen europäischen Bundesstaat führen, der dezentral auch nach den Grundsätzen der Subsidiarität und Verhältnismäßigkeit organisiert ist und die Grundrechtecharta zur Grundlage hat*, w: *Mehr Fortschritt wagen...*, s. 104 i 108.

²⁷ *Resultats de l'élection présidentielle 2022, 10 et 24 avril 2022*, Ministère de l'Intérieur et des Outre Mer, [https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/electresult__presidentielle-2022/\(path\)/presidentielle-2022/FE.html](https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/electresult__presidentielle-2022/(path)/presidentielle-2022/FE.html) [dostęp: 15.10.2022].

²⁸ Szerzej na ten temat patrz: K. Tomaszewski, *Francuska wizja reformy ustrojowej Unii Europejskiej*, w: J.F. Czub, P. Tosiek (red.), *Perspektywy ustrojowe Unii Europejskiej*, Warszawa 2020, s. 113–130.

zbieżne z tym, co znajduje się w programie obecnej koalicji rządzącej w Niemczech. Jednak w programie prezentowanym wyborcom Macron koncentrował się w dużej mierze na palących problemach wewnętrznych Francji²⁹.

Powtórna wygrana Emmanuela Macrona można uznać za sukces tego polityka. Udało mu się to jako pierwszemu przywódcy francuskiemu od czasów Jacques'a Chiraca. Sukces okazał się jednak połowiczny – koalicja Ensemble zrzeszająca jego sojuszników nie uzyskała bowiem większości parlamentarnej. Sytuacja ta wymusza na prezydencie kohabitację, m.in. z niechętnymi mu ugrupowaniami socjalistycznymi pod przywództwem Jeana-Luca Melenchona czy Zjednoczeniem Narodowym Marine Le Pen. We francuskim systemie politycznym jest to sytuacja niełatwa – zdarzyła się po raz pierwszy od dwudziestu lat. Niewątpliwie będzie wpływała na decyzyjność i sprawczość drugiej kadencji rządów Emmanuela Macrona.

Niemniej jednak zwycięstwo w najważniejszych wyborach – prezydenckich we Francji i parlamentarnych w Niemczech kandydatów i partii proeuropejskich otworzyło nowe szanse dla analizowanych relacji bilateralnych. Mimo wszelkich opisywanych trudności można mieć nadzieję, że podobne programy i stosunkowa świeżość mandatu wyborczego polityków przełożą się na konkretne próby realizacji opisywanych programów w zakresie relacji bilateralnych i polityki europejskiej.

W kontrze – gdyby 24 kwietnia 2022 r. zwyciężyła Marine Le Pen – stawiałoby to pod znakiem zapytania dalszą realizację projektów europejskich. Jak wiemy, przez długi czas w jej programie znajdowało się zarówno wyjście Francji z UE, jak i powtórne opuszczenie struktur wojskowych NATO. Obecnie skorygowała te założenia, ale pytanie o szczerłość tej korekty pozostaje otwarte. Z pewnością konfrontacja z eurosceptyczną polityk w roli prezydenta i partnera po stronie francuskiej byłaby dużym wyzwaniem dla rządu Olafa Scholza. Podobnym wyzwaniem jej prezydentura mogłaby się okazać dla instytucji europejskich. W takiej sytuacji bardziej niż na forsowaniu kolejnych projektów integracyjnych skoncentrowano by się prawdopodobnie na próbie zachowania integralności Unii Europejskiej jako takiej.

²⁹ *Emmanuel Macron avec vous, Election Presidentielle 10 et 24 avril 2022*, <https://avecvous.fr/wp-content/uploads/2022/03/Emmanuel-Macron-Avec-Vous-24-pages.pdf> [dostęp: 15.10.2022].

OBRAZ AKTUALNYCH RELACJI

Oficjalnie zarówno Niemcy, jak i Francja nadal podkreślają szczególny charakter swych relacji. Jak mówi oficjalna informacja niemieckiego MSZ: „Francja jest najściślejszym i najważniejszym partnerem Niemiec w Europie”³⁰. Podkreśla się prowadzenie konsultacji i koordynację na wszystkich płaszczynach. Dodatkowo, tak po stronie niemieckiej, jak i francuskiej, funkcjonują pełnomocnicy do spraw współpracy niemiecko-francuskiej. W roku 2022 są to: po stronie niemieckiej – minister do spraw europejskich Anna Lührmann, po stronie francuskiej (od 4 lipca 2022 r.) sekretarz stanu do spraw europejskich Laurence Boone³¹.

Obok opisywanych już, ugruntowanych traktatami powiązań politycznych i instytucjonalnych bardzo ważna jest też płaszczyna ekonomiczna. Podkreśla się, że oba kraje są dla siebie szczególnymi partnerami handlowymi. W tym kontekście jako modelowy przykład ukazywany jest koncern Airbus. Dla rozwoju gospodarczego i współpracy na tym polu istotne są doroczne spotkania szefów największych spółek giełdowych z politykami z obu krajów, stanowiące część konsultacji przedsiębiorców³².

Równolegle istnieją ważne niemiecko-francuskie instytucje kulturalno-oświatowe, a do najważniejszych z nich należy Das Deutsch-Französische Jugendwerk, organizujący wymiany młodzieży nie tylko między Niemcami i Francją³³. Ważną rolę odgrywają również niemiecko-francuska telewizja ARTE i Instytut Niemiecko-Francuski w Ludwigsburgu. Od lat sześćdziesiątych dwudziestego wieku rozwinęła się sieć powiązań regionalnych opartych m.in. na partnerstwach miast, regionów oraz na organizacjach niemiecko-francuskich³⁴.

W kontekście polityki europejskiej ważna była francuska prezydencja w Radzie Unii Europejskiej, która przypadła na pierwszą połowę 2022 r. Do jej priorytetów miały się zaliczać kwestie związane

³⁰ *Deutschland und Frankreich, bilaterale Beziehungen*, Auswaertiges Amt, 7.10.2022, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/frankreich-node/bilateral/209530> [dostęp: 25.10.2022].

³¹ *Die Beauftragte fue die deutsch-franzoesische Zusammenarbeit*, auswaertiges-amt.de, 7.07.2022, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/koordinatoren/deutsch-franzoesische-zusammenarbeit-node> [dostęp: 22.09.2022].

³² *Deutschland und Frankreich: Bilaterale...*

³³ Od momentu powołania w roku 1963 „Das Deutsch-Franzoesische Jugendwerk” stało się ważną instytucją zajmującą się organizacją spotkań i wymiany młodzieży nie tylko między Niemcami i Francją, szereg programów obejmuje również inne kraje, w tym pozaeuropejskie. Szerzej na ten temat: Das Deutsch Französische Jugendwerk (DFJW), DFJW.org, <https://www.dfjw.org/das-dfjw-entdecken.html> [dostęp: 25.09.2022].

³⁴ *Deutschland und Frankreich: Bilaterale*

z regulacją obszaru cyfrowego, sprawy klimatu i problemy społeczne. Równolegle ważne miało być kontynuowanie refleksji na temat przyszłości kontynentu i integracji europejskiej. Tutaj szczególną uwagę przywiązywano do Konferencji w sprawie przyszłości Europy³⁵. Poważnie traktowano wyzwania stawiane przed Konferencją, m.in. poszukiwanie projektu społecznego dla Unii Europejskiej na kolejne pokolenia^{36, 37}.

Należy zauważyć, że prezentowane założenia przewidują ambitne podejście do projektów dalszego zacieśniania współpracy europejskiej. Można tu znaleźć pewne podobieństwa z programem politycznym nowej koalicji niemieckiej. Na przykład priorytetowe traktowanie Konferencji w sprawie przyszłości Europy jest zbieżne z prezentowanym już programem koalicji rządzącej w Niemczech. Jednocześnie należy pamiętać, że francuskie przewodnictwo w Radzie zbiega się w czasie z niemieckim przewodnictwem w grupie G7.

Do sukcesów Unii Europejskiej w roku 2022 należy zatwierdzenie 21 marca przez Radę Unii Europejskiej Kompas Strategicznego. Jest to plan działania na rzecz wzmocnienia polityki bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej do 2030 roku³⁸. W tym kontekście szczególnie ważne jest, że cały proces został uruchomiony jeszcze w roku 2020, a jego głównym inicjatorem były Niemcy³⁹. Do końca 2020 r., w czasie sprawowania przez nie prezydencji, udało się przeprowadzić analizę głównych zagrożeń dla Unii. W tym kontekście jeszcze przed wybuchem wojny w Ukrainie pojawiała się Federacja Rosyjska jako

³⁵ Szerzej na ten temat patrz: *Wspólna Deklaracja Dotycząca Konferencji w Sprawie Przyszłości Europy. Zaangażowanie we Współpracę z Obywatelami na Rzecz Demokracji – budowanie odporniejszej Europy*, https://futureu.europa.eu/uploads/decidim/attachment/file/19/PL_-_WSPO%CC%81LNA_DEKLARACJA_DOTYCZA%CC%A8CA_KONFERENCJI_W.pdf [dostęp: 11.10.2022] oraz: *Konferencja w sprawie przyszłości Europy*, oficjalna strona internetowa Unii Europejskiej, <https://futureu.europa.eu/pages/about?locale=pl> [dostęp 11.10.2022].

³⁶ *Francuska prezydencja w Radzie Unii Europejskiej*, Ambassade de France en Pologne, 21.12.2021, <https://pl.ambafrance.org/Francuska-prezydencja-w-Radzie-Unii-Europejskiej> [dostęp: 20.09.2022].

³⁷ Szerzej na temat *Konferencji w sprawie przyszłości Europy* patrz: *Communication from the Commission to the European Parliament, The European Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions Conference on The Future of Europe Putting Vision into Concrete Action*, European Commission, Brussels 17.06.2022, COM(2022) 404 final, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication_1.pdf [dostęp: 25.10.2022].

³⁸ „Strategiczny kompas”: *większe bezpieczeństwo i skuteczniejsza obrona UE w najbliższej dekadzie*, Rada UE, Komunikat prasowy, 21 marca 2022, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/> [dostęp: 20.10.2022].

³⁹ M. Terlikowski, *Szukając kierunku: Kompas Strategiczny UE*, PISM, 24.05.2021, https://pism.pl/publikacje/Szukajac_kierunku_Kompas_Strategiczny_UE [dostęp: 20.10.2022].

potencjalne źródło destabilizacji w sąsiedztwie Unii Europejskiej⁴⁰. Proces związany z Kompasem Strategicznym uważam za przykład udanej kontynuacji projektów europejskich. Dla analizowanych relacji niemiecko-francuskich istotny jest fakt, że został zainicjowany przez Niemcy i wstępnie przygotowany w okresie prezydencji niemieckiej, zatwierdzony zaś podczas prezydencji Francji, mimo pojawiających się różnic interesów z zakresie obronności europejskiej⁴¹.

Podobnie jak epidemia COVID-19 zmieniła założenia prezydencji niemieckiej w roku 2020, tak również obecna wojna w Ukrainie wymusiła szybkie korekty polityk. Nie pozwoliła stronie francuskiej na pełną realizację proeuropejskich celów francuskiej prezydencji. Jednocześnie należy zauważyć, że po ośmiu miesiącach działań wojennych na terenie Ukrainy wojna ta sprzyja jedności europejskiej, współpracy i zbliżeniu między krajami Unii.

Mimo zbieżności programowych, o których pisałem wcześniej, jesienią 2022 r. bilateralna współpraca Niemiec i Francji nie układała się tak dobrze, jak można by tego oczekiwać. Nieporozumienia dotyczą zwłaszcza kwestii energetycznych i obronnych. 26 października 2022 r. kanclerz Scholz spotkał się z prezydentem Macronem, m.in. w celu omówienia problemowych kwestii – oczywiście jednym z punktów rozmów były też problemy ukraińskie, w tym wypadku plany odbudowy kraju⁴². Świadectwem aktualnych trudności w stosunkach między partnerami jest to, że pierwotnie w tym terminie miały się odbyć konsultacje rządów obu krajów. Właśnie z powodu braku konsensusu w najważniejszych kwestiach zostały jednak, zaledwie tydzień przed planowanymi obradami, przesunięte na styczeń 2023 r.⁴³. Nie jest to pierwsza taka sytuacja, gdy mamy do czynienia z rozbieżnościami celów i polityk. Rzutuje to na stan i temperaturę bieżących relacji. Moim zdaniem są to trudności, które mają szansę zostać pokonane.

⁴⁰ M. Terlikowski, *Założenia kompasu strategicznego UE*, PISM, 17.11.2021, <https://www.pism.pl/publikacje/zalozenia-kompasu-strategicznego-ue> [dostęp: 20.10.2022].

⁴¹ Szerzej na temat Kompas Strategicznego patrz również: M. Kaim, R. Kempin, *Kompass oder Windspiel, Eine Analyse des Entwurfs fuer den „Strategischen Kompass“ der EU*, SWP-Aktuell 2022/A 01, Stiftung Wissenschaft und Politik, Deutsches Institut fuer Internationale Politik und Sicherheit, 5.01.2022, <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022A01/> [dostęp 10.04.2023].

⁴² K. Romik, *Spotkanie Scholza i Macrona w Paryżu o napięciach między krajami. „Nie ma współpracy, jaką mieliśmy z Merkel”*, Gazeta.pl, 26.10.2022, https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,29071458,napiecia-na-linii-paryz-berlin-spotkanie-scholza-i-macrona.html#do_w=46&do_v=718&fallback=true&do_st=RS&do_sid=1014&do_a=1014&s=BoxNewsImg6 [dostęp: 26.10.2022].

⁴³ *Verhaeltnis auf Tiefpunkt, Berlin und Paris, Streitthemen belasten EU*, zdf.de, 20.10.2022, <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/macron-scholz-deutschland-frankreich-krise-beziehungen-100.html> [dostęp: 26.10.2022].

W ostatnich latach i dziesięcioleciach już niejednokrotnie mówiono o kryzysach w relacjach między obu krajami, które ostatecznie udawało się pokonywać. Świadomość konieczności współpracy we wzajemnym interesie i korzyści z tego wynikających przeważała do tej pory nad trudnościami i nieporozumieniami.

WOJNA W UKRAINIE I JEJ SKUTKI DLA OBU PAŃSTW

24 lutego 2022 r. wojska rosyjskie zaatakowały Ukrainę, co oznaczało dalszą dramatyczną eskalację dotychczasowych działań wojennych i tym samym pełnoskalową wojnę między Rosją i Ukrainą. Można stwierdzić, że jej wybuch to w pewnym sensie porażka polityki Niemiec i Francji wobec Rosji. Ich wieloletnia nadmierna wyrozumiałość doprowadziła do rozzuchwalenia się reżimu w Moskwie. Należy pamiętać, że wojna w Ukrainie nie zaczęła się w roku 2022, a trwa od roku 2014 – kiedy to Rosja bezprawnie zaanektowała Krym oraz zajęła znaczne tereny na wschodzie Ukrainy, powołując marionetkowe „republiki”. Brak zdecydowanej reakcji krajów Zachodu, a zwłaszcza gwarantów memorandum budapeszteńskiego, przyczynił się do wzrostu poczucia bezkarności agresora. Niestety, czujności Niemiec i Francji nie obudziła faktyczna klęska porozumień mińskich i negocjacji w formacie normandzkim, prowadzonych po 2014 r. Mimo szeregu rozmów i podpisania dokumentów nie udało się wypracować pokoju. Po roku 2014 na terenie Ukrainy nadal toczyły się walki między stroną rosyjską a ukraińską. Mimo jawnie agresywnego charakteru działań Rosji i braku jej spolegliwości w wypełnianiu zaakceptowanych wcześniej postanowień zarówno Niemcy, jak i Francja kontynuowały bliską współpracę z tym krajem. Jej symbolem w kontekście Niemiec stał się gazociąg Nord Stream 2. Tymczasem upomnienia udzielane Rosji, również przez Niemcy, nie przynosiły konkretnych, w pełni zadowalających rezultatów, proces pokojowy nie posuwał się do przodu⁴⁴.

Jedną z dalszych przyczyn klęski porozumień mińskich może być fakt, że Niemcy i Francja wywierały presję na Kijów w sprawie przyjęcia niektórych z warunków wymaganych przez Rosję⁴⁵. Niestety, po

⁴⁴ N. Bentzen, *Ukraina, pięć lat porozumień mińskich*, EPRS, Biuro Analiz Parlamentu Europejskiego, marzec 2020, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/646203/EPRS_ATA\(2020\)646203_PL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/646203/EPRS_ATA(2020)646203_PL.pdf) [dostęp: 25.09.2022].

⁴⁵ Szerzej na ten temat patrz m.in.: A. Wilk, T.A. Olszański, W. Górecki, *Porozumienie mińskie – rok gry pozorów*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Analizy, 2.10.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-10/porozumienie-minskie-rok-gry-pozorow> [dostęp: 26.09.2022].

raz kolejny sprawdziła się znana z historii prawidłowość, że ustępowanie autorytarnemu agresorowi nie przynosi długotrwałego pokoju, a co najwyżej daje pewne odroczenie i tak nieuchronnej konfrontacji⁴⁶. Tezę tę potwierdza fakt, że podejmowane przez Emmanuela Macrona na początku 2022 r. inicjatywy pokojowe nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Jego wizyta w Moskwie, gdzie został potraktowany bez należnego mu szacunku, nie doprowadziła do zażegnania konfliktu. Dzień dni po tym spotkaniu Rosja najechała sąsiada. Kolejne rozmowy telefoniczne francuskiego przywódcy także nie przyniosły sukcesów.

Zgadzam się z tezą, że koniec zimnej wojny nie był końcem konfliktów i rywalizacji na arenie światowej. Po roku 1990 Rosja, Chiny czy Iran nie zniknęły. Nie zamierzały też stać się częścią unilateralnego świata na zachodnich warunkach. Przede wszystkim Chinom, ale i Rosji udało się osiągnąć znaczące zyski z polityki wolnego handlu, globalizacji. Mimo że elity Rosji miały możliwość zarabiania i prania pieniędzy przy pomocy firm zachodnich, nie zapobiegło to wojnie, co moim zdaniem, uprawnia do zgody z tezą, że rosyjskie ambicje imperialne nigdy nie wygasły⁴⁷. Nie mogły być realizowane jedynie ze względu na słabość kraju i układ sił. Niestety, fakty te nie zostały w Niemczech i Francji uwewnętrzzone. Być może ważniejsze były doraźne zyski ekonomiczne wynikające ze współpracy z reżimami.

Jedna z przyczyn takiego zachowania leży w braku świadomości zupełnie innego sposobu myślenia nie tylko polityków, ale i obywateli Rosji⁴⁸. To, co w świecie Zachodnim wydaje się absurdalne czy niemożliwe, tam bywa normą⁴⁹.

W tym kontekście należałoby starać się uświadamiać niemieckim partnerom na najwyższych szczeblach decyzyjnych i społeczeństwom prawdziwą specyfikę Rosji. Konieczność jak najszybszej pomocy militarnej dla Ukrainy wynika bowiem z faktu, że ograniczenia handlowe i sankcje mają w tym wypadku niewielką siłę rażenia, właśnie ze względu na mentalność bardzo dużego odsetka rosyjskiej populacji. Trafnie ujął to, pozostający na emigracji rosyjski ekonomista i badacz systemów autorytarnych, Konstantin Sonin: „Sankcje to nie są rakiety ani

⁴⁶ Szerzej na temat szczegółowych ustaleń w ramach porozumień mińskich patrz: *Dokumentation: Das Minsker Abkommen vom 12 Februar 2015*, bpb.de, 26.02.2015, <https://www.bpb.de/themen/europa/ukraine/201881/dokumentation-das-minsker-abkommen-vom-12-februar-2015/> [dostęp: 26.09.2022].

⁴⁷ S. Kotkin, *The Cold War Never Ended, Ukraine, the China Challenge and the Revival of the West*, „Foreign Affairs”, May/June 2022, s. 68.

⁴⁸ J. Ćwieluch, T. Drewniak, *Atomówka i sodówka*, „Polityka”, nr 41 (3384), 5–11.10.2022, s. 14.

⁴⁹ Szerzej na ten temat patrz: K. Kurczab-Redlich, *Pandrioszka*, Warszawa 2022.

bomby. Nie przynoszą natychmiastowych efektów. Pamiętam z dzieciństwa w ZSRR, jak ogromne problemy gospodarcze ludzie w Rosji potrafią wytrzymać. (...) Ale ludzie nie protestowali. Bo stopniowo się przyzwyczajali, że jest coraz gorzej. Teraz też się przyzwyczajają⁵⁰.

Należy jednak zauważyć, że wojna w Ukrainie przyniosła zmianę polityki zagranicznej zarówno Francji, jak i Niemiec, które jednoznacznie wsparły stronę ukraińską, również militarnie. Szczególnie widoczne jest to na przykładzie Niemiec, które od szeregu miesięcy, mimo dużego oporu wewnętrznego, korygują swoją politykę zagraniczną, zwłaszcza w stosunku do Rosji. Być może dopiero ta wojna i popełniane przez stronę rosyjską zbrodnie zaczęły powodować powolną zmianę postrzegania tego kraju na Zachodzie. Mogłyby na to wskazywać słowa Wolfganga Schaeuble – polityka CDU, byłego przewodniczącego Bundestagu. Przyznaje on rację Lechowi Kaczyńskiemu, który ostrzegł przed Rosją⁵¹.

Niestety, w momencie przygotowania tej analizy, a więc jesienią 2022 r. wojna w Ukrainie nosiła cechy wojny zastępczej Zachodu i NATO z Rosją. W takiej konstelacji znowu istotne mogą być ruchy Niemiec i Francji, a także stanowisko UE, na które mają duży wpływ. W obliczu klęski prób zażegnania konfliktu przy użyciu perswazji można mieć nadzieję, że wzmocnienie Ukrainy i wschodniej flanki NATO powstrzyma agresję Rosji. Tutaj uwidaczniają się szerokie możliwości właśnie dla programu rozwoju obronności europejskiej.

Taki program jest kwestią szczególnie ważną w kontekście niemieckich planów wzmocnienia Bundeswehry. Zbrojenie się Niemiec – jeśli faktycznie będzie wdrażane i realizowane – da asumpt do ponownego zadania pytania, czy Niemcy będą europejskie, czy też Europa niemiecka. Należy pamiętać, że program taki pociągnie za sobą najpewniej dalszy rozwój niemieckiego przemysłu ciężkiego, który doprowadzi do dalszej europeizacji Niemiec, budowy wspólnych europejskich sił i użycia niemieckiego potencjału do stworzenia silnej obronności europejskiej.

Jak pisałem, mimo wszelkich oporów Niemcy zdecydowały się na udzielanie Ukrainie pomocy wojskowej. Zdaje się, że do jej pewnej intensyfikacji mogły się przyczynić sukcesy Ukrainy na froncie późnym latem i jesienią 2022 r. Jeszcze we wrześniu 2022 r. proces ten

⁵⁰ J. Żakowski, K. Sonin, *Car jest sam*, „Polityka”, nr 39 (3382), 21–27.09.2022, s. 24.

⁵¹ *Były przewodniczący Bundestagu: prezydent Lech Kaczyński miał rację, ostrzegając przed Rosją*, PAP, 18.09.2022, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1428557%2Cbyly-przewodniczacy-bundestagu-prezydent-lech-kaczynski-mial-racje> [dostęp: 15.10.2022].

napotykał bowiem liczne problemy. 12 września 2022 r. rząd Niemiec po raz kolejny odmówił przekazania stronie ukraińskiej czołgów Leopard zakupionych przez kraje trzecie w Niemczech. Federalna minister obrony Christine Lambrecht tak uzasadniała swoją decyzję: „żaden kraj nie dostarczył do tej pory wyprodukowanych na Zachodzie bojowych wozów piechoty lub czołgów bojowych, Berlin nie podejmie takich działań jednostronnie”⁵².

Tymczasem w październiku 2022 r. do Ukrainy dotarły pierwsze, długo oczekiwane, obiecane przez kanclerza Scholza osobiście systemy obrony powietrznej Iris-T SLM⁵³. Patrząc na wykorzystanie europejskiego sprzętu podczas wojny w Ukrainie w sposób czysto pragmatyczny, można zauważyć, że jest to jednocześnie ważny test dla wszelkiego rodzaju sprzętu wojskowego wysyłanego na fronty tej wojny. W kontekście Niemiec i Francji to szczególnie istotne, oba te kraje należą bowiem do czołówki przemysłowych potęg Unii. Wykorzystanie ich produktów na polach walki pokazuje ich klasę i wartość bojową.

Należy też pamiętać, że jeszcze przed wybuchem wojny w Ukrainie współpraca zbrojeniowa obu krajów, mimo szeregu projektów, nie była łatwa. Istniały zwłaszcza problemy natury politycznej, dotyczące strategii i wykorzystania sprzętu⁵⁴. Obecna sytuacja może wspomóc i wzmocnić wszelkie projekty z dziedziny wojskowości rozwijane przez oba kraje. W szerszej perspektywie ma szansę przyczynić się do rozwoju wspólnych europejskich sił zbrojnych, jednak są to projekty dalekosiężne. Dodatkowo jesienią 2022 r. zdaje się dochodzić jeszcze do pewnego zubożnienia opinii publicznej. Zarówno w Niemczech, jak i we Francji zmniejsza się lęk społeczny przed Rosją i atakiem konwencjonalnym z jej strony. Jest to, paradoksalnie, pokłosie sukcesów Ukrainy, wspartej jednakże przecież sprzętem zachodnim. Trudno w tym kontekście wyciągać konkretne wnioski czy próbować zarysowywać możliwe scenariusze, po ośmiu miesiącach trwania konfliktu wciąż bowiem nie widać perspektyw jego zakończenia.

⁵² L. Seligman, P. McLeary, *Zachód zszokowany zdobyciami Ukrainy. Znamy kulisy kontrofensywy: tego nie spodziewał się nawet Pentagon*, Politico, Onet.pl, 13.09.2022, <https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/wojna-w-ukrainie-zachod-zszokowany-zdobyciami-ukrainy/dejp0kk,79cfc278> [dostęp: 13.09.2022].

⁵³ *Kijów potwierdza. Niemiecki system obrony powietrznej już w Ukrainie*, dw.com, 12.10.2022, <https://www.dw.com/pl/kij%C3%B3w-potwierdza-niemiecki-system-obrony-powietrznej-ju%C5%BC-w-ukrainie/a-63412698> [dostęp: 15.10.2022].

⁵⁴ D. Puhl, *Deutsch-franzoesische Ruestungszusammenarbeit ein Ding der Unmoeglichkeit?*, „Notes de l’Ifri visions franco-allemandes”, nr 31, Studienkomitee fuer deutsch-franzoesische Beziehungen (Cerfa), November 2020, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/vfa_31_d_puhl_ruestungszusammenarbeit_nov_2020_v2.pdf [dostęp: 22.10.2022].

Niewątpliwie wojna w Ukrainie stanowi szansę na wzmocnienie niemiecko-francuskiej oraz europejskiej współpracy wojskowej i obronności. Szczególnie ważna jest zmiana polityki zagranicznej wobec Rosji, traktowanie jej jako zagrożenia i zachowanie szczególnej ostrożności w kontaktach z nią.

Ze względu na wojnę w Ukrainie kraje Unii Europejskiej borykają się także z kryzysem energetycznym. Sankcje nałożone przez Unię Europejską na Rosję obejmują węgiel. Dodatkowo Moskwa stosuje znany już od lat szantaż energetyczny, jeśli chodzi o gaz. Po raz pierwszy jednak również kraje Europy Zachodniej, zwłaszcza Niemcy, stały się ofiarami tej polityki. Dotychczas wobec partnerów zachodnich Rosja była spolegliwym dostawcą. Poparcie dla Ukrainy zmieniło ten stan rzeczy. Ofiarą zmian stały się w dużej mierze Niemcy, które na początku 2022 r. aż 55 proc. swojego dużego zużycia importowały z Rosji. Aż do roku 2021 trwały prace przy budowie wzmiankowanego gazociągu Nord Stream 2. Został on ukończony i dopiero jesienią 2021 r. wstrzymano proces jego certyfikacji⁵⁵. W lutym 2022 r., w trakcie eskalacji konfliktu na Ukrainie, certyfikacja została ostatecznie wstrzymana⁵⁶. Równolegle strona rosyjska zmniejszała i wreszcie wstrzymała przesył gazociągiem Nord Stream 1, zawieszenie dostaw tłumacząc trudnościami technicznymi⁵⁷. Fakt, że odpowiadający za konserwację rzekomo zepsutych agregatów, które stoją na terenie Rosji, niemiecki koncern Siemens nie został dopuszczony do naprawy, świadczy sam za siebie. Przewodnicząca Komisji Europejskiej skomentowała to słowami: „Putin zrzucił maskę. Manipuluje naszym rynkiem energetycznym i wykorzystuje dostawy gazu jako broń”⁵⁸. Oczywiście szkoda, że ta refleksja pojawiła się u czołowych niemieckich polityków dopiero niedawno. Wcześniej, mimo toczących się od lat działań wojennych w Ukrainie i agresywnej postawy Rosji, brakowało słyszalnych głosów na rzecz jak najszybszej dywersyfikacji dostaw gazu dla Niemiec.

⁵⁵ *Verfahren zur Zertifizierung der Nordstream 2 vorläufig ausgesetzt*, Bundesnetzagentur, 16.11.2021, https://www.bundesnetzagentur.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2021/20211116_NOS2.html [dostęp: 19.09.2022].

⁵⁶ *Vorerst keine Zertifizierung für Nordstream 2*, dw.com, 16.11.2021, <https://www.dw.com/de/vorerst-keine-zertifizierung-f%C3%BCr-nord-stream-2/a-59834314> [dostęp: 19.09.2022]; T. Steinmann, *Interview Nordstream 2 „Die Grundlage fuer Schadensersatz ist duenn”*, capital.de, 25.02.2022, <https://www.capital.de/wirtschaft-politik/nord-stream-2---die-grundlage-fuer-schadensersatz-ist-duenn--31656710.html> [dostęp: 19.09.2022].

⁵⁷ Szerzej na ten temat patrz m.in.: C. Hecking, B. Mueller-Arnold, G. Traufetter, *Lieferstopp bei Nordstream 1. Kommen wir ohne russisches Gas durch den Winter?*, Spiegel Wirtschat, <https://www.spiegel.de/wirtschaft/gas-aus-russland-wie-der-ausfall-von-nordstream-1-deutschland-trifft-a-a08117b1-ca65-4a3c-98cd-f6cf53fc5c63> [dostęp: 19.09.2022].

⁵⁸ R. Omachel, *Gazowa wojna totalna*, „Newsweek”, nr 38/2022, 19–25.09.2022, s. 70.

Wybuchy gazociągów Nord Stream 1 i Nord Stream 2 ostatecznie pokazały niebezpieczeństwa uzależnienia od importu z Rosji.

W tej niełatwej dla naszego zachodniego sąsiada sytuacji Francja wysłała istotny sygnał pomocy. Magazyny gazu na terenie Francji są drugie co do wielkości na terenie UE, ustępują tylko niemieckim. W drugiej połowie września 2022 r. były już wypełnione w 95 procentach. Tymczasem magazyny niemieckie na pierwszego października będą wypełnione w 85 proc. (planowane jest uzupełnienie do 95 proc. do listopada 2022 r.)⁵⁹. W związku z tym toczyły się rozmowy między Paryżem a Berlinem w sprawie ewentualnej odsprzedaży przez Francję części zapasów Niemcom⁶⁰. Sam fakt prowadzenia tego typu rozmów w sytuacji kryzysu, napiętych bilansów energetycznych i niepewności świadczy o silnych więzach między tymi dwoma krajami. Pokazuje, że współpraca i wsparcie w kluczowych sprawach to ważny element niemiecko-francuskiego partnerstwa. Gdyby faktycznie Francja sprzedała stronie niemieckiej część ze swych rezerw, byłby to jednoznaczny sygnał siły związków między krajami, a także znak, że deklaracje i zapisy paktów o przyjaźni i współpracy, w tym ostatniego traktatu z Akwizgranu, są w razie potrzeby faktycznie realizowane. Gdyby Niemcom udało się trwale uniezależnić od gazu z Rosji i zacieśnić więzy współpracy energetycznej z Francją, mogłoby to stanowić wartość dla całej polityki energetycznej UE. Może udałoby się na tej podstawie opracować i wdrożyć rzeczywistą wspólną politykę energetyczną UE⁶¹.

ZAKOŃCZENIE – PODSUMOWANIE I PERSPEKTYWY

Stan wzajemnych stosunków, a także perspektywy współpracy dwóch najsilniejszych krajów UE są istotne dla całej organizacji, jej poszczególnych członków, zwłaszcza po brexicie. Dla Polski, przy możliwości współpracy w reaktywowanym Trójkącie Weimarskim, relacje między dwoma partnerami mają duże znaczenie.

Na ogólny bilans tych relacji wpływ ma wiele czynników. Analizując działania obu krajów, zauważyć można odrębne oczekiwania i założe-

⁵⁹ *Gasspeicher in Deutschland: so hoch ist der Fuelstand*, ndr.de, 20.09.2022, <https://www.ndr.de/nachrichten/info/Gasspeicher-in-Deutschland-So-steht-es-um-die-Fuellstaende,gasspeicher120.html> [dostęp: 20.09.2022].

⁶⁰ A. Kublik, *Francja ograniczy podwyżki cen gazu i prądu*, „Gazeta Wyborcza”, 16.09.2022.

⁶¹ Szerzej na temat dotychczasowych działań koordynacyjnych UE w zakresie polityki energetycznej patrz: M. Ciucci, *Polityka energetyczna – zasady ogólne. Noty tematyczne o Unii Europejskiej*. Parlament Europejski, 10.2021, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/68/polityka-energetyczna-zasady-ogolne> [dostęp: 28.09.2022].

nia polityki zagranicznej. Francja przejawiała aspiracje mocarstwowe, Niemcy zaś stosowały raczej politykę pewnego samoograniczenia się. Jednocześnie strona niemiecka wciąż dysponuje silniejszą gospodarką, mimo braku formalnego statusu mocarstwowego – w odróżnieniu od Francji.

Podsumowując, obecny stan stosunków niemiecko-francuskich ocenić można jako w miarę dobry, mimo opisywanych dysonansów i trudności. Wydaje się, że w toku niniejszego wywodu udowodniona została postawiona na wstępie teza dotycząca wagi, potencjału i perspektyw współpracy niemiecko-francuskiej, zarówno dla obu partnerów, jak i dla procesów integracji europejskiej.

Po Emmanuelu Macronie, zwycięzcy wyborów prezydenckich, można oczekiwać dalszego rozwoju kooperacji. Być może między tym politykiem francuskim i jego zapleczem a nową koalicją w Niemczech wytworzy się synergia, która przyniesie pozytywne rezultaty. Niestety, współpraca między Emmanuelem Macronem i jego gabinetem a kompromisową, ale i zachowawczą Angelą Merkel nie przyczyniła się do realizacji szerokich i spektakularnych planów reform UE postulowanych przez prezydenta Francji⁶².

W tym kontekście, mimo że wizja przyszłości relacji niemiecko-francuskich rysuje się umiarkowanie optymistycznie, widać pewne zagrożenie. Od końca zimnej wojny strona niemiecka redukowałą swoją armię i uzbrojenie. Wybuch konfliktu w Ukrainie w roku 2014, a co za tym idzie zajęcie Krymu, postawił wówczas problem słabnącej Bundeswehry tylko na chwilę. Po agresji Rosji na Ukrainę zaczęto w Niemczech na powrót stawiać pytania o kondycję armii i zastanawiać się, dlaczego jest ona tak słaba. Zauważono, że została ona „kaputtgespart”, czyli zaoszczędzona do zepsucia. Olaf Scholz zapowiedział program modernizacyjny Bundeswehry połączony ze wzrostem finansowania. Znając niemiecką konsekwencję w realizacji postawionych celów i organizację oraz duży potencjał, można zakładać, że za kilka lat niemieckie siły zbrojne ponownie mają szansę stać się potęgą. Czy wobec tego Francja, która również dysponuje silną armią, ale ma jednak słabszy potencjał gospodarczy, nie zacznie czuć się zagrożona?

Wydaje mi się, że szansą na uniknięcie takiego rozwoju byłaby budowa europejskich sił zbrojnych i wprzęgnięcie silnej Bundeswehry

⁶² Ł. Jurczyszyn, *Reformy UE według prezydenta Macrona: oferta adresowana do Niemiec*, PISM, 26.10.2022, https://pism.pl/publikacje/Reformy_UE_wed_ug_prezydenta_Macrona_oferta_adresowana_do_Niemiec [dostęp: 25.10.2022].

w mechanizmy obronności europejskiej, o czym była mowa w poprzedniej części pracy. Na razie jednak budowanie wspólnych sił zbrojnych UE napotyka na duże opory. Być może rozwiązania zaproponowane w traktacie akwizgrańskim okażą się podpowiedzią również dla pozostałych państw członkowskich w tym zakresie. Przyszłość pokaże, czy wojna w Ukrainie i zagrożenie ze strony Rosji okaże się dla UE katalizatorem wspólnych projektów wojskowo-obronnych, wspólnej obrony europejskiej, czy może stanie się wręcz przeciwnie.

Na arenie światowej mamy obecnie do czynienia z niełatwą sytuacją. Wybuchające konflikty i wojny są w dużej mierze świadectwem tego, że powoli próbuje się krystalizować nowy ład światowy. Nie udało się na długo zachować postzimnowojennego porządku z USA jako jedynym supermocarstwem. W pełni zgadzam się z postawioną przez Józefa M. Fiszerę tezę, że Stany Zjednoczone powoli tracą pozycję globalnego hegemonu, co z kolei wzmacnia szansę Chin na stanie się głównym graczem na arenie światowej⁶³. Powolne zmniejszanie się potęgi USA, walka o hegemonię i ogólny układ przyszłego ładu na świecie również nie pozostaje bez wpływu na politykę europejską oraz na relacje między Niemcami i Francją. Należy pamiętać, że ta pierwsza ciągle ma ambicje pełnienia istotnej roli na światowej scenie politycznej i niejednokrotnie rywalizowała z USA. Obecnie sama jednak boryka się z wieloma problemami. W tym kontekście nie dziwią francuskie próby wzmocnienia związku z silnymi gospodarczo Niemcami, aby jako wiodący członek Unii walczyć o jak najsilniejszą pozycję na arenie światowej. Dla Niemiec, od lat opierających swoje bezpieczeństwo na sojuszu z USA i NATO, ogólne słabnąca pozycja USA, a przede wszystkim wybuch wojny w Ukrainie stają się jeszcze jednym argumentem przemawiającym na rzecz wzmiankowanej modernizacji Bundeswehry.

Reasumując, mimo wszelkich zagrożeń oparte na dobrosąsiedzkich stosunkach, porozumieniu i przyjaznej współpracy relacje Niemiec i Francji są kontynuowane. W interesie integracji europejskiej, a także bezpieczeństwa europejskiego leży kontynuacja tego stanu, jako że oba kraje równoważą swoje interesy i ambicje, a dodatkowo potrafią inicjować i realizować istotne projekty europejskie.

⁶³ J.M. Fiszer, *Will China Take over the World in the Middle of the 21st century?*, „Studia Polityczne” 2022, nr 1, t. L, s. 11.

BIBLIOGRAFIA

Dokumenty publikowane:

- Deutsch-franzoesische Erklaerung von Berlin, 31. Mai 2021*, https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/20210531deutsch-frerklarungvonberlin_cle4b22e8.pdf [dostęp: 10.10.2022].
- Mehr Fortschritt wagen. Buendnis fuer Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit, Koalitionsvertrag 2021-2025 zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands (SPD), Buendnis 90/Die Gruenen und Freien Demokraten (FDP)*, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Koalitionsvertrag/Koalitionsvertrag_2021-2025.pdf [dostęp: 10.09.2022].
- Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Franzoesischen Republik uber die deutsch-franzoesische Zusammenarbeit und Integration*, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/1570126/c720a7f2e1a0128050baaa6a16b760f7/2019-01-19-vertrag-von-aachen-data.pdf?download=1> [dostęp: 20.10.2022].
- Wspólna Deklaracja Dotycząca Konferencji w Sprawie Przyszłości Europy. Zaangażowanie we Współpracę z Obywatelami na Rzecz Demokracji – budowanie odporniejszej Europy*, https://futureu.europa.eu/uploads/decidim/attachment/file/19/PL_-_WSPO%CC%81LNA_DEKLARACJA_DOTYCZA%CC%A8CA_KONFERENCJI_W.pdf [dostęp: 11.10.2022].

Prace zwarte:

- Barabasz A., Koszel B., Księżniakiewicz M., *Przywództwo Niemiec i Francji w Unii Europejskiej w XXI w. Problemy i wyzwania*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2016.
- Ciesielska-Klikowska J., *Francja i Niemcy w procesie integracji europejskiej w latach 1992–2007*, Łódź 2017.
- Gerhard J., *Charles de Gaulle*, t. II, Warszawa 1972.
- Koszel B., *Nierówne partnerstwo? Niemcy i Francja w Unii Europejskiej (1993–2013)*, Piła 2013.
- Koszel B., *Partnerstwo z rozsądku, Stosunki Francji ze zjednoczonymi Niemcami (1990–2006)*, Instytut Zachodni, Poznań 2006.
- Kurczab-Redlich K., *Pandrioszka*, Warszawa 2022.
- Parzymies S., *Przyjaźń z rozsądku, Francja i Niemcy w nowej Europie*, Warszawa 1994.
- Stempin A., *Niemiecko-francuskie pojednanie: na ile mit na ile rzeczywistość*, w: T. Maresz, K. Grysińska-Jarmuła (red.), *Dobre i złe sąsiedztwa: historia kluczem do zrozumienia współczesnych relacji sąsiedzkich*, Bydgoszcz 2016.
- Tomaszewski K., *Francuska wizja reformy ustrojowej Unii Europejskiej*, w: J.F. Czub, P. Tosiek (red.), *Perspektywy ustrojowe Unii Europejskiej*, Warszawa 2020.

Artykuły naukowe i studia:

- Beaune C., *L'Europe, par dela le Covid-19*, "Politique etrangere", vol. 85, no. 3, 2020, Institut Francais de Relations Internationales, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/leurope_par_dela_le_covid19.pdf [dostęp: 20.09.2022].
- Fiszer J.M., *Will China Take over the World in the Middle of the 21st century?*, „Studia Polityczne” 2022, nr 1.
- Kempin R. (red.), *Frankreichs Aussen- und Sicherheitspolitik unter Praesident Macron, Konsequenzen fuer die deutsch-franzoesische Zusammenarbeit*, SWP-Studie 2021/S 04, 31.03.2021, Stiftung Wissenschaft und Politik Deutsches Institut fuer Internationale Politik und Sicherheit, <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2021S04/> [dostęp: 10.04.2023].
- Kotkin S., *The Cold War Never Ended, Ukraine, the China Challenge and the Revival of the West*, "Foreign Affairs" 2022, May/June.
- Philipp O., *Mr. And Mrs. Europe, Macron und Merkel stehen vor wichtigen Aufgaben in Europa*, „Dokumente/Documents”, Zeitschrift fuer den deutsch-franzoesischen Dialog, Revue du dialogue franco-allemand, nr 1-2/2018, s. 10-11, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.dokumente-documents.info/fileadmin/uploads/tx_ewsdokumente/DD1-2_2018-Artikel04.pdf [dostęp: 10.04.2023].
- Puhl D., *Deutsch-franzoesische Ruestungszusammenarbeit ein Ding der Unmoeglichkeit?*, „Notes de l'Ifri visions franco-allemandes”, Nr 31, Studienkomitee fuer deutsch-franzoesische Beziehungen (Cerfa), November 2020, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/vfa_31_d_puhl_ruestungszusammenarbeit_nov_2020_v2.pdf [dostęp: 22.10.2022].

Artykuły prasowe:

- Ćwieluch J., Drewniak T., *Atomówka i sodówka*, „Polityka”, nr 41 (3384), 5-11.10.2022.
- Kublik A., *Francja ograniczy podwyżki cen gazu i prądu*, „Gazeta Wyborcza”, 16.09.2022.
- M. Wiegel, K. Schuler, *Merkel konnte, Macron musste*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 24.05.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/merkel-und-macron-in-der-coronakrise-wieder-vereint-16782951.html> [dostęp: 22.10.2020].
- Omachel R., *Gazowa wojna totalna*, „Newsweek” 2022, nr 38, 19-25.09.2022.
- Żakowski J., Sonin K., *Car jest sam*, „Polityka” 2022, nr 39 (3382), 21-27.09.2022.

Źródła internetowe:

- Bentzen N., *Ukraina, pięć lat porozumień mińskich*, EPRS, Biuro Analiz Parlamentu Europejskiego, marzec 2020, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/646203/EPRS_ATA\(2020\)646203_PL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/646203/EPRS_ATA(2020)646203_PL.pdf) [dostęp: 25.09.2022].
- Były przewodniczący Bundestagu: prezydent Lech Kaczyński miał racje, ostrzegając przed Rosją*, PAP, 18.09.2022, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1428557%2Cbyly-przewodniczacy-bundestagu-prezydent-lech-kaczynski-mial-racje> [dostęp: 15.10.2022].
- Ciucci M., *Polityka energetyczna – zasady ogólne, Noty tematyczne o Unii Europejskiej, Parlament Europejski*, 10.2021, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/68/polityka-energetyczna-zasady-ogolne> [dostęp: 28.09.2022].
- Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Conference on the future of Europe putting vision into concrete action, European Commission, Brussels 17.06.2022, COM(2022) 404 final, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication_1.pdf [dostęp: 25.10.2022].
- Demesmay C., Seidendorf S., *Die Deutsch-Franzoesische Parlamentarische Versammlung: Ein Schritt zur Europaeisierung der Parlamente*, DGAP Online Kommentar, Deutsche Gesellschaft fuer Auswaertige Politik, 9.08.2021, <https://dgap.org/de/forschung/publikationen/die-deutsch-franzoesische-parlamentarische-versammlung-ein-schritt-zur> [dostęp: 10.04.2023].
- Deutsch Franzoesische Parlamentarische Versammlung*, Deutscher Bundestag, <https://www.bundestag.de/dfpv> [dostęp: 10.04.2023].
- Deutschland und Frankreich schliessen Vertrag von Aachen*, bundesregierung.de, 18.01.2019, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/deutschland-und-frankreich-schliessen-vertrag-von-aachen-1566838> [dostęp: 20.09.2022].
- Deutschland und Frankreich, bilaterale Beziehungen*, Auswaertiges Amt, 7.10.2022, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/frankreich-node/bilateral/209530>, [dostęp: 25.10.2022].
- Deutschland und Frankreich: Bilaterale Beziehungen*, auswaertiges-amt.de, 7.07.2022, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/frankreich-node/bilateral/209530> [dostęp: 20.09.2022].
- DFJW.org, <https://www.dfjw.org/das-dfjw-entdecken.html> [dostęp: 25.09.2022].
- Die Beauftragte fue die deutsch-franzoesische Zusammenarbeit*, auswaertiges-amt.de, 7.07.2022, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/koordinatoren/deutsch-franzoesische-zusammenarbeit-node>, [dostęp: 22.09.2022].

- Dokumentation: Das Minsker Abkommen vom 12 Februar 2015*, bpb.de, 26.02.2015, <https://www.bpb.de/themen/europa/ukraine/201881/dokumentation-das-minsker-abkommen-vom-12-februar-2015/> [dostęp: 26.09.2022].
- Emmanuel Macron avec vous, Election Presidentielle 10 et 24 avril 2022*, <https://avecvous.fr/wp-content/uploads/2022/03/Emmanuel-Macron-Avec-Vous-24-pages.pdf> [dostęp: 25.10.2022].
- Ergebnisse der Bundestagswahl am 26. September 2021*, Statista.de, <https://de.statista.com/themen/3999/bundestagswahlen-in-deutschland/#dossierKeyfigures> [dostęp: 10.09.2022].
- Evans C., *25 marca ruszy francusko-niemieckie zgromadzenie*, EURACTIV.com, 14.03.2019, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/25-marca-ruszy-francusko-niemieckie-zgromadzenie/> [dostęp: 20.10.2022].
- Francuska prezydencja w Radzie Unii Europejskiej*, Ambassade de France en Pologne, 21.12.2021, <https://pl.ambafrance.org/Francuska-prezydencja-w-Radzie-Unii-Europejskiej> [dostęp: 20.09.2022].
- Gasspeicher in Deutschland: so hoch ist der Fuellstand*, ndr.de, 20.09.2022, <https://www.ndr.de/nachrichten/info/Gasspeicher-in-Deutschland-So-steht-es-um-die-Fuellstaende,gasspeicher120.html> [dostęp: 20.09.2022].
- Gotkowska J., *Polityka bezpieczeństwa UE: w poszukiwaniu kompasu*, Komentarze OSW, Ośrodek Studiów Wschodnich, 17.09.2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-09-17/polityka-bezpieczenstwa-ue-w-poszukiwaniu-kompasu> [dostęp: 10.04.2023].
- Hecking C., Mueller-Arnold B., Traufetter G., *Lieferstopp bei Nordstream 1. Kommen wir ohne russisches Gas durch den Winter?*, SPIEGEL Wirtschaft, <https://www.spiegel.de/wirtschaft/gas-aus-russland-wieder-ausfall-von-nord-stream-1-deutschland-trifft-a-a08117b1-ca65-4a3c-98cd-f6cf53fc5c63> [dostęp: 19.09.2022].
- Jurczyszyn Ł., *Reformy UE według prezydenta Macrona: oferta adresowana do Niemiec*, PISM, 26.10.2022, https://pism.pl/publikacje/Reformy_UE_wedlug_prezydenta_Macrona_oferta_adresowana_do_Niemiec [dostęp: 25.10.2022].
- Kaim M., Kempin R., *Kompass oder Windspiel, Eine Analyse des Entwurfs fuer den „Strategischen Kompass“ der EU*, SWP-Aktuell 2022/A 01, Stiftung Wissenschaft und Politik, Deutsches Institut fuer Internationale Politik und Sicherheit, 5.01.2022, <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022A01/> [dostęp: 10.04.2023].
- Kijów potwierdza. Niemiecki system obrony powietrznej już w Ukrainie*, dw.com, 12.10.2022, <https://www.dw.com/pl/kij%C3%B3w-potwierdza-niemiecki-system-obrony-powietrznej-ju%C5%BC-w-ukrainie/a-63412698> [dostęp: 15.10.2022].

- Konferencja w sprawie przyszłości Europy*, Oficjalna strona internetowa Unii Europejskiej, <https://futureu.europa.eu/pages/about?locale=pl> [dostęp: 11.10.2022].
- Merkel and Macron beraten ueber EU-Wiederaufbau „Eine finanzielle Herausforderung, wie wir sie noch nie hatten”*, „Tagesspiegel”, 29.06.2020, <https://www.tagesspiegel.de/politik/eine-finanzielle-herausforderung-wie-wir-sie-noch-nie-hatten-4178782.html> [dostęp: 20.10.2022].
- Plan odbudowy dla Europy*, https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_pl [dostęp: 27.10.2022].
- „*Przyjaźń wypełniona życiem*”, deutschland.de, 17.01.2023, <https://www.deutschland.de/pl/topic/polityka/francusko-niemieckie-zgromadzenie-parlamentarne> [dostęp: 10.04.2023].
- Resultats de l’élection présidentielle 2022, 10 et 24 avril 2022*, Ministère de l’Intérieur et des Outre Mer, [https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle-2022/\(path\)/presidentielle-2022/FE.html](https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle-2022/(path)/presidentielle-2022/FE.html) [dostęp: 15.10.2022].
- Romik K., *Spotkanie Scholza i Macrona w Paryżu o napięciach między krajami. „Nie ma współpracy, jaką mieliśmy z Merkel”*, Gazeta.pl, 26.10.2022, https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,29071458,napiecia-na-linii-paryz-berlin-spotkanie-scholza-i-macrona.html#do_w=46&do_v=718&fallback=true&do_st=RS&do_sid=1014&do_a=1014&s=BoxNewsImg6 [dostęp: 26.10.2022].
- Seligman L., McLeary P., *Zachód zszokowany zdobyciami Ukrainy. Znamy kulisy kontrofensywy: tego nie spodziewał się nawet Pentagon*, Politico, Onet.pl, 13.09.2022, <https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/wojna-w-ukrainie-zachod-zszokowany-zdobyciami-ukrainy/dejp0kk,79cfc278> [dostęp: 13.09.2022].
- Simon E., *Die deutsch-franzoesischen Beziehungen, Eine Wiederbelebung in schwierigen Zeiten*, Friedrich Ebert Stiftung, 2020, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/paris/16894.pdf> [dostęp: 4.04.2022].
- Steinmann T., *Interview Nordstream 2 „Die Grundlage fuer Schadensersatz ist duenn”*, capital.de, 25.02.2022, <https://www.capital.de/wirtschaft-politik/nord-stream-2---die-grundlage-fuer-schadensersatz-ist-duenn--31656710.html> [dostęp: 19.09.2022].
- „*Strategiczny kompas*”: *większe bezpieczeństwo i skuteczniejsza obrona UE w najbliższej dekadzie*, Rada UE, Komunikat prasowy, 21 marca 2022, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/> [dostęp: 20.10.2022].
- Terlikowski M., *Szukając kierunku: Kompas Strategiczny UE*, PISM, 24.05.2021, https://pism.pl/publikacje/Szukajac_kierunku_Kompas_Strategiczny_UE [dostęp: 20.10.2022].

- Terlikowski M., *Założenia kompasu strategicznego UE*, PISM, 17.11.2021, <https://www.pism.pl/publikacje/zalozenia-kompasu-strategicznego-ue> [dostęp 11.04.2023].
- Verfahren zur Zertifizierung der Nordstream 2 vorläufig ausgesetzt*, Bundesnetzagentur, 16.11.2021, https://www.bundesnetzagentur.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2021/20211116_NOS2.html [dostęp: 25.09.2022].
- Verhaeltnis auf Tiefpunkt, Berlin und Paris, Streitthemen belasten EU*, zdf.de, 20.10.2022, <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/macron-scholz-deutschland-frankreich-krise-beziehungen-100.html> [dostęp: 26.10.2022].
- Vorerst keine Zertifizierung für Nordstream 2*, dw.com, 16.11.2021, <https://www.dw.com/de/vorerst-keine-zertifizierung-f%C3%BCr-nord-stream-2/a-59834314> [dostęp: 19.09.2022].
- Wilk A., Olszański T.A., Górecki W., *Porozumienie mińskie – rok gry pozorów*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Analizy, 2.10.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-10/porozumienie-minskie-rok-gry-pozorow> [dostęp: 26.09.2022].